

**BO'LAJAK PEDAGOGLARNI NUTQ MADANIYATI KO'NIKMALARINI
EGALLASH YO'LLARI****Tuychieva Inoyatxon Ibragimovna***Farg'ona davlat universiteti**Pedagogika kafedrasi mudiri**P.f.b.f. d. (PhD), dotsent*

Til qonuniyatlarini egallagan, ya'ni gapirayotgan sheva yoki lahjasining meyoriy shakllari asosida yoshlikdan so'zlay olish malakasiga erishgan har bir kishi hech qanday yordamsiz o'sha tilda fikrlasha oladi. Ammo shaxsning o'zi egallagan tilni qaysi darajada bilishi ushbu shaxsning o'z faoliyati, intilishlari, hayotiy tajribasi hamda hayotiy ehtiyojiga bog'liq bo'lgan masaladir.

Demak, kishilarda tabiiy va an'ana tusiga ega bo'lgan ona tilini yoshlikdan egallay olish va undan o'rinli, tanqidiy foydalana olish qobiliyati bor ekan, unda nutq madaniyati sohasi kimlarni ko'zda tutib ish olib boradi, degan qonuniy savol tug'ilishi tabiiydir. Bu savolga berilgan javoblar hozirgi zamon tilshunosligida juda kam. Mavjud javoblarda esa ushbu masala turlicha talqin etilganligini ko'ramiz. Bular ichida uchta xarakterlidir:

1. Nutq madaniyati sohasi butun millatni (xalqni) ko'zda tutib ish olib boradi.
2. Nutq madaniyati faqat ziyolilar nutqini yaxshilashni ko'zda tutadi.
3. Nutq madaniyati sohasi birinchi navbatda yosh avlod nutqini to'rilashni ko'zda tutib ish olib boradi.

Nutq madaniyati tushunchasi hozirgi ilmiy ma'noda adabiy til bilan bog'liqdir. Shu tufayli adabiy tilni egallamagan, unda so'zlay olmaydigan kishining nutqiy madaniyati haqida gapirish ham ortiqchadir. Demak, oldin ham qayd etilganidek, nutq madaniyati sohasi adabiy tilda gapiruvchilar, adabiy tilni egallagan va egallayotganlar nutqini, nutqiy faoliyatini ko'zda tutgan holda ish ko'radi.

Chunki bugungi kunda adabiy til umumxalqning so'zlashuv quroliga aylangan bir davrda insonlar o'rtasida mahalliy lahja va shevalarda yoki adabiy til bilan o'z shevalarining qorishmasidan iborat bo'lgan bir tilda so'zlashadilar. Mana shunda kelib chiqqan holda kishilarning o'zbek adabiy tilidan qay darajada foydalanayotganligiga ko'ra ularni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1. O'zbek adabiy tilida to'liq gapira oluvchi va yoza oluvchi kishilar guruhi;
2. O'zbek adabiy tilida yoza oluvchi ammo og'zaki nutqda adabiy til normalariga to'liq amal qilmaydigan kishilar guruhi;
3. Rasmiy doiralarda adabiy tilda so'zlay oladigan, ammo oddiy so'zlashuvda, oilada shevada yoki sheva bilan adabiy tilning aralashmasidan iborat bir tilda gapiruvchi shaxslar guruhi;
4. Mahalliy shevaning kuchli ta'sirni sezilib turadigan nutq egasi bo'lgan kishilar guruhi;
5. Mahalliy shevaning kuchsiz ta'siri (asosan talaffuzda yoki ayrim so'zlarni aytishda) sezilib turadigan tilda so'zlashadigan kishilar guruhi;

Kishilar “adabiy tilni bilmasligi” nisbiy tushuncha bo‘lib, u adabiy tilni umuman tushunmaydi degan ma’noda emas, balki ular adabiy tildan to‘la ma’noda foydalanmaydi, bu tilga gapirishga va yozishga odatlanmagan degan ma’noni anglash mumkin.

Adabiy tilda gapiruvchi inson uchun ham uning adabiy til normalarini qanchalik bilishi nisbiydir. Chunki har qanday odamning adabiy til normasini qay darajada egallaganligi uning umumiy madaniy saviyasi bilan belgilanadi.

Nutq madaniyati ijtimoiy-madaniy hayotning qonuniy talabi bo‘lsa-da, uni egallash aslida har bir shaxsning madaniy saviyasi, ong va bilimiga bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan jamiyatdagi barcha shaxslarni bir vaqtning o‘zida bir xilda yuksak madaniyat darajasiga erishgan deyish mumkin bo‘lmaganidek, aniq shaxslarning barchasini ham bilim va madaniy saviyasi jihatdan nutq madaniyatini egallashga bir xilda hozirlangan, qobiliyatli odam deyish qiyin.

Shunday qilib, nutq madaniyati sohasi bir davrning o‘zida jamiyat a‘zolarining barchasini madaniy nutqiy tarbiya ostiga ola olmaydi. Ushbu ma’noda madaniy nutqiy tarbiya ma’lum chegarali tomonlarga ega. Nutq madaniyati sohasi asosan, adabiy tilni egallaganlar, unda so‘zlash va yozishni istovchilarni hamda yosh avlod nutqini to‘g‘rilashni ko‘zda tutadi. Nutq madaniyati sohasining to‘liq, ya’ni pirovard maqsadi barcha xalq ommasining nutqini adabiy tarbiyalay olishdek maqsadni ko‘zda tutmog‘i lozim.

Har qanday holda ham nutq madaniyati - bu avvalo nutqiy ko‘nikma, nutqiy malaka hosil qilishdir. Bu ko‘nikma nutqiy-amaliy jarayon bo‘lib, maxsus mehnat va mashq evaziga, o‘qish va uqish orqali erishiladigan qobiliyat, mahoratdir.

Keltirilgan barcha hollarda nutq madaniyatini egallash - bu ongli ravishda intilish va tinimsiz mehnatdir. Chunki nutq madaniyati malakasini busiz hosil qilib bo‘lmaydi. Shunday qilib, tilni, nutq madaniyatini egallashning quyidagi bosqichlari mavjud:

- oila va atrof-muhitdan o‘rganish;
- bog‘cha ta’limi;
- o‘rta maktab ta’limi;
- o‘rta maxsus ta’lim;
- oliy maktab ta’limi;
- til ustida mustaqil shug‘ullanish.

Nutq madaniyati shaxsning umuman tilni bilish darajasi bilangina emas, balki adabiy tilni namunali bilishi va undan nutqning og‘zaki va yozma ko‘rinishlarida namunali foydalana olishi darajasi bilan o‘lchanadi.

Xullas, nutq madaniyatining chinakam sohibi bo‘lish uchun nutq madaniyatining har ikkala bosqichini mukammal egallash lozim. Ushbu darajaga erisha olgan har bir kishi, o‘z navbatida o‘zbek adabiy tilining merosxo‘rigina emas, balki o‘zbek tilining softligi va yanada rivoji uchun faol kurashuvchi shaxsga aylanishi shubhasiz.

ADABIYOTLAR:

2.Hohjaev N. va boshqalar. Pedagogika asoslari. Toshkent., 2003.

3.Azizho`jaeva N.N.. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat: magistrilar uchun qo`llanma. - T.: 2003

4.Pedagogik mahorat. (o`quv qo`llanma). U.Mahkamov, N.Tilaboeva, SH.Tilaboeva, - T.: 2003

2. Artikova, S. M. (2021). ABOUT MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH. *Theoretical & Applied Science*, (4), 414-417.
3. Shaxnoza, A. (2022). PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN. *Journal of Modern Educational Achievements*, 1, 33-38.
4. Артикова, Ш. М. (2023). Специфика Функционирования Плеоназмов В Русском И Английском Языках. *Miasto Przyszłości*, 33, 250-254.
5. Artikova, S. (2022). PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF APPEAL IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH INTERNATIONAL LANGUAGES. *Conferencea*, 144-145.
6. Artikova, S. M. (2020). About the importance of teaching foreign languages in the republic of Uzbekistan. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 5(85), 79-83.
7. Artikova, S. M. (2020). О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. *Theoretical & Applied Science*, (5), 79-83.
8. Артикова, Ш. М., & Муминова, М. А. (2011). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ. *УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА*, 55.
9. Artikova, S. (2022). PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF APPEAL IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN. *Conferencea*, 142-143.
10. Artikova, S. (2022). FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 60-63.
11. Artikova, S. (2022). PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH DIFFERENCE INTERNATION LANGUAGES. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 55-59.